

Wat zijn de publieke taken van de universiteit?

Willem Schinkel*

Waar toe is de universiteit op aarde?

De universiteit weet niet meer waartoe ze op aarde is. Toen ze dat nog wel wist, bleek ze transcendente waarden te vertegenwoordigen. Er was – om alleen de moderne geschiedenis van de West-Europese universiteit als voorbeeld te nemen – de kantiaanse universiteit van de rede, de humboldtiaanse universiteit van de *Bildung* en de nationale cultuur, en de universiteit van de beschaving en de cultuur zoals Cardinal Newman die voor zich zag. In hoeverre die idealen ooit belichaamd zijn door de universiteit is de vraag, maar ze hebben een verhaal opgeleverd dat minstens tot Clark Kerr's *The Uses of the University* doorwerking gekregen heeft. Kerr was bestuurder van de University of California, maar kom tegenwoordig in Nederland eens om een rector die een omvattende visie voor de universiteit beschrijft. Dat is overigens de rectoren niet per se aan te rekenen, want ze opereren in een krachtenveld waarin ze bijna wel genoodzaakt zijn hun taak grotendeels op te vatten als manager die op de centen past. We moeten waken voor een veel te gemakkelijke diskwalificatie van bestuurders. Maar welke idealen zijn dan nu dominant? De transcendenties van weleer blijken, zoals op wel meer plaatsen, niet langer te werken. In zijn voortreffelijke boek *The University in Ruins* stelde Bill Readings al in 1996 dat daarvoor in de plaats 'excellentie' is gekomen. Dat is zo'n bruikbare term omdat hij betekenisloos is. Alles kan 'excellent' zijn, en daar is dan nog niets mee gezegd. Bovendien ontstaan er paradoxen, zoals wanneer in de meting van de excellentie van een universiteit de mate meegenomen wordt waarin anderen een universiteit excellent vinden. Excellentie – in belangrijke mate gepusht door bedrijven als McKinsey – meet eerst en vooral zichzelf. Het effect daarvan is dat de universiteit getransformeerd wordt tot interne markt van excellentiemarkers. En – het verhaal is bekend – kwaliteit wordt hiermee kwantiteit, zowel in termen van studentenaantallen en publicaties als in termen van onderzoeksbeurzen. Dat is een manier waarop de transformatie van universiteit tot bedrijf verteld kan worden, en er zijn er meer.

Moeten we daarover klagen? Nee. We moeten eerst en vooral willen begrijpen waarom het zo ver gekomen is, en vervolgens moeten we inzien op welke manieren we zelf het idee van de universiteit verzaakt hebben. Voor het eerste heb ik hier geen ruimte. Over het tweede wil ik wel kort iets zeggen. Wat hebben we de afgelopen decennia gedaan om het idee van de universiteit hoog te houden? Niet veel. We zijn namelijk het zicht verloren op iets cruciaals, te weten de publieke taken van de universiteit. Mijn stelling is dat alle discussie over de universiteit

* Prof. dr. Willem Schinkel is professor aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam en verbonden aan de De Jonge Akademie, KNAW. E-mail: schinkel@fsw.eur.nl.

Willem Schinkel

beter gaat wanneer we die voeren vanuit het oogpunt van die publieke taken. Probleem daarbij is dat weinigen nog weten wat dat betekent, 'publiek'. In de jaren zeventig van de vorige eeuw zouden velen onder de 'publieke taken van de universiteit' wellicht de bevordering van een antikapitalistische revolutie hebben verstaan – nog steeds een nobel doel overigens –, maar tegenwoordig is het vigerende idee dat met 'publieke relevantie' vast wel 'beleidsrelevantie' bedoeld wordt. Ook daarin heeft de neoliberale transformatie vanaf de jaren zeventig haar effecten gehad. Met het verdacht maken van publieke voorzieningen is het idee van het publieke uitgehold. Het idee is tegenwoordig dat al het geld in principe privaat is en vervolgens eventueel aan publieke instellingen geleend kan worden, maar uiteindelijk met meeropbrengst terug dient te keren tot het domein van het private. Een onzinnig idee om meerdere redenen, maar we hebben er mee te maken. En we hebben ons niet bijster actief getoond in het actief bevorderen van de publieke taken van de universiteit. Welke zijn dat? Ik doe een vierledig discussievoorstel.

De publieke taken van de universiteit

Vrij onderzoek

Een eerste publieke functie bestaat uit het uitvoeren van *vrij onderzoek*. Het vrije onderzoek, een verworvenheid van strijd die in de Verlichting en de negentiende eeuw gewoed heeft, is een voorwaarde voor een democratie. Je hoeft geen Peirce of Popper te zijn om vrije falsificatie of, beter, contestatie van meningen of vrije consensusvorming als fundamenteel voor democratie te zien. In voorafgaande eeuwen werd aan vrij onderzoek bovendien de verwachting gekoppeld dat vooruitgang in de meest algemene zin gebaat was bij het bestaan van vrij onderzoek. Vrij onderzoek betekent dat onderzoek zo onafhankelijk mogelijk is van de markt, maar ook van door de staat opgelegde vormen van politieke ideologie – en dat kunnen natuurlijk marktideologieën zijn.

Toegankelijk onderwijs

Toegankelijk onderwijs is een tweede publieke taak van de universiteit. Onderwijs is natuurlijk een privaat goed als het gaat om de vorming van een individu en om het vergroten van diens baankansen. Maar de vorming van individuen – in meervoud – en trouwens ook het opleiden van mensen met baankansen zijn een publiek goed. Onderwijs is een publiek goed omdat een democratie gebaat is bij opgeleide mensen. Democratisch burgerschap en de actieve controle van de politiek door het volk vereisen een zeker opleidingsniveau. De universiteit draagt daaraan bij door toegankelijk te zijn voor studenten met een uiteenlopende klasseachtergrond. Hoewel daarvoor sterk afhankelijk van de kwaliteit en toegankelijkheid van lager en middelbaar onderwijs, en van politieke besluitvorming, heeft de universiteit tot taak te doen wat het kan die toegankelijkheid groot te houden (onder meer via een breed aanbod en een brede werving, via interne controles op het wegen van klasse-indicatoren als taal, en via steun aan en middelen die ook voor niet-'excellente' studenten beschikbaar is).

Kennisbeheer

Een derde publieke taak van de universiteit ligt in het bewaren, heroverwegen en reproduceren van kennis. Universiteiten zijn kennisarchieven en ze hebben een in onze tijd uitzonderlijke langetermijnvisie. Het beheer van dat archief, alsmede het toepassen van bestaande kennis op nieuwe contexten, is een publieke taak van de universiteit. Het zelfbegrip van een tijd hangt mede af van de manier waarop die tijd zich verhoudt tot zijn eigen kennisarchief. Zonder universiteiten vindt op veel gebieden een groot kennisverlies plaats, en daarmee een begripsverlies omdat kennis opties, zij het geen zekerheid, biedt. Dat is intrinsiek onwenselijk, maar ook inefficiënt, in geval men later het wiel opnieuw uitvindt.

Publieke kennis

Een vierde taak ligt in het verzorgen van wat publieke kennis genoemd kan worden. Publieke kennis is kennis die beschikbaar is, die gedeeld wordt en die niet exclusief is. Het is belangrijk te herinneren dat kennis tijdens de eeuw van de ‘wetenschappelijke revolutie’ per definitie publiek was, omdat mensen als Boyle (die buiten universiteiten om werkten) hun experimenten aan een publiek presenteerden om zo onomstotelijk vast te stellen dat ze tot correcte kennis leidden. Publieke kennis ontstaat door publieke communicatie van universiteiten en door deelname aan publieke debatten die wetenschappers leveren. Juist in een kennismaatschappij is de rol van wetenschappers in publieke oordeelsvorming groot. Daarbij moet in de gaten worden gehouden dat ‘het publiek’ niet bestaat, evenmin als ‘de publieke opinie’. Wetenschappers hebben veelal te maken met een veelvoud aan publieksgroepen die zich, in de conceptie van John Dewey, vormen op basis van bepaalde ‘issues’. Dat is een reden waarom ‘maatschappelijke relevantie’ een term is die tekortschiet. Zoals een collega van me enkele jaren geleden zei over een gezamenlijk onderzoeksvoorstel over veiligheid en risico: is het onderzoek relevant voor staten, die aan beter risicomanagement kunnen doen, of voor mensenrechtenactivisten, die beter weten hoe risicomanagement inbreuk maakt op grondrechten?

Publieke kennis is een vitaal onderdeel van wat een publieke sfeer genoemd kan worden. Wetenschappers hebben een publieke taak die nauw met dit democratisch ideaal verbonden is. Ze verzorgen niet alleen vrij onderzoek en onderwijs, maar ze dragen idealiter actief bij aan de publieke sfeer. Wanneer ze zich daartoe te goed voelen, zijn ze zich onvoldoende bewust van het belang daarvan voor hun eigen autonomie. Want juist een gebrek aan een eigenstandige publieke sfeer betekent dat alle buffers ontbreken voor het bestrijden van inbreuken van ofwel markt, ofwel overheid in autonome domeinen als de wetenschap.

Hoe nu verder?

De nadruk op ‘impact’, ‘excellence’ en ‘top’ is een antwoord geweest op de reële druk op de voorrechten van universiteiten, maar het is een verkeerd antwoord geweest dat heeft geleid tot onzuivere ‘incentives’ voor onderzoekers en docen-

Willem Schinkel

ten, tot irrationele manieren om onderzoek te doen ten koste van onderwijs en tot de verkeerde manieren om publiek geld in publieke kennis te transformeren.

Hoe dan te reageren op de toegenomen druk op universiteiten? Beginnen vanuit een beeld van de publieke taken van de universiteit heeft gevolgen voor het debat over verandering. Ik noem er hier een paar.

Als vrij onderzoek een publieke taak is, dan moeten we ons afvragen of die taak wel vaart bij de ontzettende groei van disciplines en deeldisciplines. De universiteit mag gecompartmentaliseerd zijn, de wereld is continu, en de contingente set aan huidige disciplines vormt niet noodzakelijkerwijs de beste manier om kennisproductie te organiseren – zoals onderkend in pleidooien voor ‘interdisciplinariteit’ die al jaren hol zijn, of die slechts dienstdoen als dekmantel voor bezuinigingen, zoals recent vooral in de geesteswetenschappen gebeurt. Tevens moet de onderzoeksfinanciering kritisch bekeken worden, omdat er bijvoorbeeld spanningen bestaan tussen vrij onderzoek en een nadruk op onderzoek binnen ‘sectoren’.

Ten aanzien van toegankelijk onderwijs is de vraag of het niet tijd is dat universiteiten ophouden met de exclusieve benadrukking van ‘excellentie’. Het is paradoxaal dat er plannen gemaakt worden om het meeste te investeren in die studenten die overduidelijk niet meer nodig hebben om te presteren. Paradoxaal is dat ook omdat de meeropbrengsten in termen van sociale mobiliteit van investeren in studenten met minder goede kansen vele malen hoger zijn. De publieke taak om toegankelijk onderwijs te verzorgen heeft ook gevolgen voor onze inschatting van de groeiende polarisatie in status tussen universiteiten wereldwijd, en de polarisatie tussen hoogleraren, en een groeiend universitair ‘precariaat’ van slecht betaalde, flexibele medewerkers die feitelijk juist nog de meeste tijd met studenten doorbrengen.

Als universiteiten kennisarchieven zijn, zouden ze moeten streven naar publieke toegankelijkheid van kennis. In de praktijk is het nog steeds zo dat wat ‘publicatie’ heet, eerder op ‘privatisering’ neerkomt. Dat roept vragen op over de hele manier van het produceren, presenteren en archiveren van data, uitkomsten en interpretaties. En het roept vragen op omtrent de beloningssystemen van universiteiten en de manieren waarop status verdeeld wordt – tot nog toe gebeurt dat overwegend door te publiceren in niet zonder meer publiek toegankelijke journals en boeken.

Hetzelfde geldt ten slotte voor de taak om publieke kennis te produceren. Kennis moet beschikbaar zijn en moet bovendien in de publieke sfeer participeren, maar er zijn tegenwoordig veel obstakels voor open discussie. En het idee van publieke kennis roept vragen op over de manieren waarop verschillende publieken in onderzoek en in de presentatie van resultaten betrokken kunnen worden – zonder uiteindelijke autonomie daarover af te staan. Waar het om gaat is dat er publieken zijn – denk aan sociale bewegingen of patiëntenorganisaties – waarvan de inclusie de groei van publieke kennis ten goede zou komen, bijvoorbeeld door het bieden van tegenwicht tegen ‘stakeholders’ als beleidsmakers en farmaceutische bedrijven.

Al die thema’s moeten onderdeel zijn van een discussie die haar vertrekpunt moet hebben in de publieke taken van de universiteit. De universiteit van de toekomst is publiek, of ze is niet.